

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA BUNGE YA BAJETI KUHUSU MAPENDEKEZO YA
MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA PAMOJA NA MWONGOZO WA
KUTAYARISHA MPANGO NA BAJETI YA SERIKALI KWA MWAKA WA
FEDHA 2019/2020.**

Ofisi ya Bunge,
S. L. P 941,
DODOMA

06 Novemba, 2018.

YALIYOMO

- 1.0. UTANGULIZI**
- 2.0. MAPITIO YA HALI YA UCHUMI JUMLA KWA KIPINDI CHA MWAKA 2017** ii
  - 2.1 Pato la Taifa.** iii
  - 2.2 Mfumuko wa bei** iii
  - 2.3 Mwenendo wa thamani ya shilingi** iv
  - 2.4 Deni la Serikali** v
  - 2.5 Mikopo ya kibiashara** vi
- 3.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2018/2019** vii
- 4.0. MAONI NA USHAURI WA KAMATI KUHUSU MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI KWA MWAKA 2019/2020** ix
- 5.0. MAONI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2019/2020** xiii
  - 5.1. Ujumuishwaji wa vipaumbele vilivyoainishwa katika Mpango wa Mwaka uliopita** xiv
  - 5.2. Usimamizi wa Misingi na Shabaha ya Mapendekezo ya Mpango** xv
  - 5.3. Kufungamanisha Sera na Mikakati ya Serikali kwenye mapendekezo ya Mpango ya Maendeleo** xvi
  - 5.4. Ugharamiaji wa miradi ya vipaumbele vilivyoainishwa kwenye mapendekezo ya mpango wa maendeleo** xvii
  - 5.5. Kufungamanisha Sekta Kilimo, Uvuvi, Mifugo na maendeleo ya Viwanda** xviii

5.6. Kujenga mazingira wezeshi ya upatikanaji wa ardhi kwa ajili ya maendeleo ya viwanda.	xx
5.7. Uendelezaji wa Sekta ya Viwanda vidogo	xx
5.8. Upatikanaji wa rasilimali fedha kwa ajili ya utekelezaji wa Mpango	xxi
5.9. Utekelezaji wa Miradi ya Kielelezo (Flagship Projects)	xxii
5.10. Uvuvi katika Bahari Kuu na Ujenzi wa Bandari ya Uvuvi	xxiii
5.11. Uimarishaji wa Benki ya Rasilimali na Benki ya Kilimo	xxiv
5.12. Ugharamiaji wa Miradi ya Maendeleo na Ushiriki wa Sekta Binafsi	xxv
6.0 MAONI YA JUMLA	xxv
7.0 HITIMISHO	xxix

1.0. UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 94(5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Mwaka 2016 naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Bunge ya Bajeti Kuhusu Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa pamoja na Mwongozo wa Kutayarisha Mpango na Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa Fedha 2019/2020.

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii inawasilishwa mbele ya Bunge lako Tukufu baada ya Kamati ya Bunge ya Bajeti kujadiliana kwa kina na Wizara ya Fedha na Mipango kuhusu Mapendekezo ya Mpango huu. Aidha, katika kutekeleza jukumu hili, Kamati ilipitia na kujadili Mpango wa miaka Tano (2016/2017 – 2020/2021), Taarifa ya utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa miaka Mitatu (2016/2017 – 2018/2019) pamoja na Dira ya Maendeleo ya Taifa ya Mwaka 2025. Lengo la kupitia Taarifa hizo lilikuwa ni kupata mwelekeo wa utekelezaji wa Mpango wa miaka mitano kupitia mipango ya Taifa inayotekelezwa kwa kipindi cha mwaka mmoja mmoja.

2.0. MAPITIO YA HALI YA UCHUMI JUMLA KWA KIPINDI CHA MWAKA 2017

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kupitia na kuchambua hali ya uchumi inayotokana na utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo kwa kipindi cha mwaka 2016/2017-2017/2018. Maeneo yaliyofanyiwa uchambuzi ni Pato la Taifa, Mfumuko wa Bei, Mwenendo wa Thamani shilingi, Deni la Serikali, urari wa biashara na mikopo kwa sekta binafsi kama ilivyoainishwa katika jedwali Na. 1 hapo chini.

Jedwali Na. 1: VIASHIRIA VYA HALI YA UCHUMI KATIKA MWAKA 2016/2017 – 2017/2018

Na.	Kiashiria	Malengo ya Mpango wa Miaka Mitano (2016/2017 – 2020/2021)	Hali ya Utekelezaji	
			2016/2017	2017/2018
1.	Ukuaji wa Uchumi	10.0	7.1	7.2
2.	Mfumuko wa bei	5	5.3	4.3
3.	Deni la Serikali	-	21,623.26	23,234.26
4.	Mwenendo wa Thamani ya shilingi	2,185.62	2,199.3	2,242.9
5.	Viwango vya riba kwa sekta binafsi	-	16.61	17.83
6.	Urari wa biashara (usd bilioni)	-	(1,437.8)	(1,778.0)
7.	Ukuaji wa sekta	7.6	6.4	6.7

	ya kilimo			
--	-----------	--	--	--

Chanzo Wizara ya Fedha na Mipango.

2.1 Pato la Taifa.

Mheshimiwa Spika, Ukuaji wa Pato la Taifa ni mojawapo ya vigezo vya kupima uwezo wa nchi kukua kiuchumi na kuondoa umaskini. Takwimu zinaonesha kuwa Pato la Taifa limekuwa kwa kiasi cha asilimia 7.2 kwa mwaka 2018/2019 ikilinganishwa na asilimia 7.1 kwa mwaka 2016/2017. Mwenendo huu wa ukuaji wa uchumi ni wa kuridhisha na malengo ya Serikali ni kufikia kiwango cha asilimia 10 ifikapo mwaka 2020/2021.

Mheshimiwa Spika, pamoja na ukuaji huu mzuri wa uchumi lazima Serikali ifungamanishe ukuaji huu wa uchumi na ukuaji wa kipato cha mwananchi wa kawaida. Hatua hii itaweza kufanikiwa kama Serikali itaongeza bajeti na kuwekeza kwenye sekta zinazo ajiri wananchi walio wengi kama Kilimo, mifugo na uvuvi ili zilete ufanisi katika uchumi.

2.2 Mfumuko wa bei

Mheshimiwa Spika, Mfumuko wa bei umeendelea kuwa kwenye kiwango cha chini na kubaki katika wigo

wa tarakimu moja kutoka asilimia 5.3 kwa mwaka 2016/2017 hadi asilimia 4.3 kwa mwaka 2017/18. Serikali inategemea kuwa mfumuko wa bei utaendelea kuwa chini kwa kiwango cha tarakimu moja ili uweze kufikia lengo la asilimia 5 ifikapo mwaka 2020/2021. Kamati inashauri kuwa hatua hii inaweza kufikiwa iwapo Serikali itaendelea na jitihada za kuhakikisha kunakuwepo na udhibiti wa bei ya mafuta kulingana na bei ya soko la dunia, uwepo wa chakula cha kutosha katika masoko ya ndani pamoja na udhibiti wa sera ya fedha zinazolenga kutunza thamani ya fedha kwa kudhibiti kasi ya mfumuko wa bei ili kuchochea ukuaji wa uchumi.

2.3 Mwenendo wa thamani ya shilingi

Mheshimiwa Spika, Kwa mujibu wa Maelezo ya Serikali, mwenendo wa thamani ya shilingi dhidi ya Dola ya Marekani umekuwa tulivu kutokana na usimamizi na utekelezaji madhubuti wa Sera za Fedha na Bajeti. Hata hivyo, tathmini ya Kamati inaonesha kuwa kwa mwaka 2016 na 2017 Dola moja ya Marekani ilibadilishwa katika kiwango cha shilingi 2,199.3 na 2,242.9. Viwango hivi ni zaidi ya lengo la shilingi 2,185.22

iliyojiwekea Serikali katika malengo yake ya miaka mitano. Kamati inashauri Serikali ili kuwa na suluhisho la kudumu la kutengemaa kwa thamani ya shilingi, Serikali iongezee mauzo ya bidhaa na huduma nje ili kupunguza nakisi ya urari wa biashara. Aidha, msisitizo uwekwe katika uuzaji nje wa mazao ya kahawa, korosho, karafuu, tumbaku, chai, mkonge pamoja na madini ili kusaidia kupunguza nakisi ya urari wa biashara. Ni muhimu Serikali ikaanzisha Mfuko wa kulinda bei ya mazao kwenye soko “*Price Stabilization Fund*” ili kuongeza bei ya mazao yetu katika soko la Dunia.

2.4 Deni la Serikali

Mheshimiwa Spika, Deni la Serikali limeendelea kukua kutoka Dola za Kimarekani milioni 21,623.26 (Juni 2017) hadi Dola za Kimarekani milioni 23,234.26 (Juni 2018) Ongezeko hili (sawa na asilimia 39.4 ya Pato la Taifa) limetokana na Serikali kuendelea kukopa kwa ajili ya kugharamia bajeti ya Serikali. Kwa mujibu wa maelezo ya Serikali Deni letu linaonekana ni himilivu (*Debt Sustainability Analysis - DSA*). Hata hivyo Kamati inashauri kuwa Serikali ijipime na kuweka ukomo

kwenye uwiano wa ulipaji wa deni na Mapato ya ndani ili kuona athari yake kiuchumi na kibajeti.

2.5 Mikopo ya kibiashara

Mheshimiwa Spika, Kamati inaendelea kuishauri serikali kuhakikisha inapunguza kukopa kwenye mikopo ya masharti ya kibiashara (*non-concessional borrowing*) ambayo ina riba kubwa na kwenye vyanzo vya ndani. Hatua hii itasaidia kupunguza mzigo mkubwa wa ugharamiaji wa mikopo hiyo kupitia ukusanyaji wa mapato ya ndani pamoja na kudumaza ushindani na ukopeshaji kwa sekta binafsi (*cloud-out effects*).

Mheshimiwa Spika, takwimu zinaonesha kuwa mikopo kwa sekta binafsi imeimarika. Hata hivyo, Benki zetu nyingi zipo katika mifumo ya kibiashara na zinajielekeza kukopesha zaidi kwenye shughuli binafsi, biashara na kiasi viwanda. Bado kuna changamoto kwa benki hizi kukopesha wakulima mikopo ya muda mrefu na yenye riba nafuu. Serikali inatakiwa kuhakikisha inatatua changamoto hii ili kusaidia ukuaji wa shughuli za kilimo ambazo zina mchango mkubwa katika Pato la Taifa.

3.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2018/2019

Mheshimiwa Spika, Kamati pia ilipata fursa ya kufanya tathmini ya utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo kwa kipindi cha miaka mitatu (2016/17 - 2018/19) ya Mpango wa Pili wa Taifa wa Miaka Mitano (2016/17 – 2020/21). Tathmini hiyo ilifanywa kwa kuchambua Taarifa iliyowasilishwa na Waziri wa Fedha na Mipango ikiainisha miradi mbalimbali iliyopangwa kutekelezwa, fedha zilizotumika na hatua ya utekelezaji iliyofikiwa katika kipindi hicho. Kamati inapenda kuipongeza Serikali kwa kuwasilisha Taarifa hiyo kwa kuwa ni mara ya kwanza Serikali inawasilisha Bungeni Taarifa ya aina hiyo katika kipindi kama hiki.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Taarifa hiyo uliofanywa na Kamati umebaini kuwa Serikali imeweza kusimamia na kutekeleza miradi ya kielelezo ya maendeleo (flagship projects) ambayo ina lengo la kuchochea uchumi jumla, maendeleo ya viwanda na kufungamanisha ukuaji wa uchumi na maendeleo ya watu.

Mheshimiwa Spika, pamoja na juhudi hizo za Serikali bado kuna changamoto ambazo zinakatikiwa kufanyiwa kazi nazo ni: -

- i) Serikali kuchukua muda mrefu kufanya maamuzi kwenye baadhi ya miradi ya maendeleo ambayo ina manufaa makubwa kwa Taifa. Mfano:
  - Mradi wa chuma na Makaa ya mawe ya Liganga na Mchuchuma hadi hivi sasa Serikali bado haijafanya uamuzi.
  - Serikali haijawekeza vya kutosha katika Sekta ya uvuvi wa bahari kuu, mathalani ujenzi wa Bandari ya Uvuvi.
- ii) Kubadilika badilika kwa vipaumbele na maamuzi kwenye utekelezaji wa baadhi ya miradi ya maendeleo, mathalani; mradi wa *Chalinze Express way*, uendelezaji wa mradi wa *Kurasini Logistics Centre* na bandari ya Bagamoyo ambapo hatma yake bado haijajulikana;
- iii) Kuongeza kasi ya uendelezwaji na uboreshwaji wa miundombinu ya viwanja vya ndege itakayoendana na kasi ya ununuzi wa ndege;

- iv) Kusuasua kwa ulipaji wa fidia na uendelezaji wa miundombinu katika maeneo maalum ya uwekezaji (SEZ) na maeneo ya uzalishaji bidhaa za kuuza nje (EPZ); na
- v) Upatikanaji wa rasilimali fedha kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo iliyodainishwa katika mpango.

4.0. MAONI NA USHAURI WA KAMATI KUHUSU MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI KWA MWAKA 2019/2020

Mheshimiwa Spika, Kamati imepitia Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti kwa mwaka wa 2019/2020. Mwongozo umeelekeza Maafisa Masuuli kuzingatia masuala ya msingi ya kisheria, kiseru na kikanuni katika uandaaji wa Mpango na Bajeti ya mwaka 2019/2020. Aidha, Mwongozo umeelekeza masuala ya msingi ya kuzingatiwa katika uandaaji wa Mpango na Bajeti ikiwemo kuandaa mipango inayozingatia mahitaji halisi ya rasilimali fedha, udhibiti wa matumizi yasiyo ya lazima, matumizi ya mifumo ya kieletroniki katika ukusanyaji wa mapato na malipo ya mtandao (GePG), uingizaji wa takwimu za Bajeti ya Serikali kwenye mifumo ya CBMS na PlanRep, miradi ya

kimkakati ya kuongeza mapato ya Halmashauri (SGRP) pamoja na ulipaji na udhibiti wa ulimbikizaji wa madeni.

Mheshimiwa Spika, makisio ya awali ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2019/20 yanaonesha kuwa jumla ya **shilingi trilioni 33.5** zinatarajiwa kukusanywa na kutumika kwa kipindi cha mwaka 2019/20 ikiwa ni ongezeko la **asilimia 3.2** ukilinganisha na **shilingi trilioni 32.47** kwa mwaka 2018/19. Kati ya fedha hizo **shilingi trilioni 23.20** sawa na **asilimia 69.25** ya Bajeti yote zitatokana na mapato ya ndani ambapo mapato ya Halmashauri yanatarajiwa kuwa **shilingi bilioni 795.68**, mapato ya kodi **shilingi trilioni 20.12** na mapato yasiyo ya kodi **shilingi trilioni 2.28**. Serikali inategemea kupata kiasi cha **shilingi trilioni 3.38** ikiwa ni misaada na mikopo nafuu kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo, kiasi hiki ni sawa na ongezeko la **asilimia 26.3** ikilinganishwa na **shilingi trilioni 2.67** kwa mwaka 2018/19.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Mwongozo kuainisha maeneo ambayo yatasaidia upatikanaji wa fedha za

kugharamia mpango na Bajeti ya Serikali, ni mategemeo ya Kamati kuwa Serikali itajielekeza pia katika kuangalia vyanzo vingine vya mapato vitakavyosaidia kuongeza mapato ya Serikali pamoja na kuhakikisha inatekeleza Mpango kazi wa Kutekeleza Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo (DCF) ambapo kwa hatua hiyo inatarajia kuwa misaada na mikopo hii itapatikana kwa wakati na hivyo kufikia malengo.

Mheshimiwa Spika, mwongozo umeainisha mapitio ya utekelezaji wa Bajeti kwa baadhi ya sekta na miradi ya kimkakati yenye lengo la kuchochea uchumi jumla, maendeleo ya viwanda na kufungamanisha ukuaji wa uchumi na maendeleo ya watu. Hata hivyo, bado Serikali haijaweza kufanya vizuri katika sekta ya kilimo, mifugo na uvuvi. Kamati inaendelea kushauri kuwa mwongozo unaokuja unahitajika kujielekeza zaidi katika kufungamanisha programu za maendeleo kwenye sekta hizi na nyingine ili ziweze kuleta tija kwenye ukuaji wa uchumi. Aidha sekta hizi zipewe kipaumbele zaidi katika mpango wa bajeti ili michango

yake isaidie katika kuendeleza na kukuza uchumi wa Viwanda.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini bado kuna tatizo la upatikanaji wa fedha za utekelezaji wa miradi ya Maendeleo na miradi ya PPP. Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha maafisa masuuli wanazingatia maelekezo ya mwongozo yaliyotolewa kwenye utekelezaji wa miradi ya ubia kati ya sekta ya Umma na sekta binafsi hasa kwa upande wa kuchambua na kuainisha miradi yenye sifa za kutekelezwa kwa utaratibu wa ubia.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kufanya maboresho ya utendaji na usimamizi wa mashirika ya Umma. Hatua hii itasaidia taasisi na mashirika ya umma kuongeza ufanisi na tija na kuongeza mchango katika Mfuko Mkuu wa Serikali. Hata hivyo, pamoja na pongezi hizi Serikali ihakikishe inatimiza mahitaji ya kibajeti kwenye taasisi na mashirika ya Umma kama yanavyoomba na kuidhinishwa katika bajeti zao.

5.0. MAONI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2019/2020

Mheshimiwa Spika, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa mwaka 2019/2020 yanatoa taswira ya Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2019/2020 utakavyokuwa. Aidha, mapendekezo ya Mpango huu yanatoa maelezo kuhusu utekelezaji, ugharamiaji, ufuatiliaji, tathmini na vihatarishi vya utekelezaji wa Mpango huo.

Mheshimiwa Spika, Kamati imepitia na kufanya uchambuzi wa Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo yaliyowasilishwa na kufanya majadiliano ya kina na Serikali. Katika majadiliano hayo Kamati ilitoa maoni na ushauri. Hivyo ni matumani ya Kamati kuwa Serikali itazingatia wakati wa maboresho ya Mapendekezo ya Mpango huu.

Mheshimiwa spika, pamoja na majadiliano yaliyofanyika kati ya Kamati na Serikali, Kamati ingependa kutoa maoni na mapendekezo yafuatayo:

5.1. Ujumuishwaji wa vipaumbele vilivyoainishwa katika Mpango wa Mwaka uliopita

Mheshimiwa Spika, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Mwaka 2019/2020 hayana budi kuoanisha/kuendeleza vipaumbele ambavyo havikutekelezwa kwa asilimia mia moja katika Mpango wa Maendeleo wa Mwaka 2017/2018 na Miradi ambayo Serikali imekwisha wekeza fedha au imeanza kuweka mazingira wezeshi ya utekelezaji wa Miradi husika.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwepo kwa baadhi ya Miradi ya Maendeleo ambayo iliainishwa katika Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2018/2019 lakini haionekani katika Mapendekezo ya Mpango wa Mwaka 2019/2020. Miradi hiyo ni pamoja na;

- i. Mradi wa Magadi Soda – Bonde la Engaruka;
- ii. Kuanzisha Maeneo Maalum ya Uwekezaji Tanga, Bunda na Manyara;
- iii. Uanzishwaji wa Mashamba ya Miwa na Viwanda vya Sukari;
- iv. Ujenzi wa Bandari ya Bagamoyo; na

v. Mradi wa Chalinze Express way.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaona ni vyema Miradi hii ikajumuishwa katika Mpango wa maendeleo wa Mwaka 2019/2020.

5.2. Usimamizi wa Misingi na Shabaha ya Mapendekezo ya Mpango

Mheshimiwa Spika, mapendekezo ya Mpango huu yamejikita katika kufanikisha na kutekeleza malengo ya Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano hususan kwa miradi ambayo utekelezaji wake unaendelea. Kamati inaona kuwa mapendekezo ya Mpango huu yawe ni dira ya kuagiza na kujenga nidhamu kwa vyombo vikuu vya kupanga, kufuatilia, kutathmini na kutekeleza vipaumbele vilivyoainishwa.

Mheshimiwa Spika, Misingi na shabaha ya mpango huu ijielekeze pia katika kujibu changamoto na vikwazo vya kimfumo vilivyojitokeza katika kuendesha na kusimamia uchumi katika Mpango unaoendelea kutekelezwa, muda wa utekelezaji wa miradi, kujenga nidhamu ya kazi, uimarishaji wa umakini katika kubuni, kusimamia na kutekeleza miradi ya maendeleo.

5.3. Kufungamanisha Sera na Mikakati ya Serikali kwenye mapendekezo ya Mpango ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Mapendekezo ya Mpango hayaoneshi moja kwa moja muunganiko uliopo wa Sera na mikakati ya Serikali kwenye Mipango ya Maendeleo iliyoainishwa na miradi mingine imetekelezwa chini ya kiwango kilichotakiwa. Mathalani Mradi muhimu kama ule wa SAGCOT umetekelezwa kwa kiwango cha asilimia Nane (8) licha ya umuhimu wake kiuchumi. Kamati inashauri, Mapendekezo ya Mpango huu yaoneshe moja kwa moja muunganiko wake na sera na mikakati ya Serikali na mpango husika. Mfano ni mradi wa ASDP II (*Agriculture Strategic Development Plan*), Mpango kabambe wa kuinua utalii (*Tourism Master Plan*), Mpango wa Uboresha Mfumo na Udhibiti wa Mazingira ya Biashara (*Blueprint for Regulatory Reform to Improve Business Environment*), Mkakati wa kuziwezesha Serikali za Mitaa kutekeleza miradi yenye kuchochea upatikanaji wa mapato pamoja na Mkakati Unganishi na Mpango Kabambe wa Sekta ya Viwanda (*Integrated Industrial Development Strategy and*

Master Plan) ambao unaibua mwambao wa Pwani kuwa kitovu cha kuendeleza Viwanda na kukuza mauzo nje (*Water Front Industrial and Export Frontiers*) ikiwa ni pamoja na kulenga kufanya usindikaji wa mwanzo (*primary processing*) kwenye maeneo ya mbalimbali.

5.4. Ugharamiaji wa miradi ya vipaumbele vilivyoainishwa kwenye mapendekezo ya mpango wa maendeleo

Mheshimiwa Spika, Mapendekezo ya Mpango huu yameainisha vyanzo mbalimbali vya mapato ya kugharamia Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2019/20 ambavyo kwa ujumla vinatarajiwa kutoa takribani shilingi trilioni 12.384 kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo sawa na asilimia 37 ya bajeti yote ya Serikali. Takwimu zinaonyesha kuwa bado kuna mwenendo usioridhisha wa utoaji wa fedha kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo, mathalani kwa mwaka wa fedha 2016/17 bajeti ya maendeleo ilikuwa jumla ya **shilingi trilioni 11.82** na fedha iliyotolewa ilikuwa jumla ya **shilingi trilioni 6.489** sawa na **asilimia 55** ya lengo; Mwaka 2017/18 fedha iliyoidhinishwa ilikuwa jumla ya **shilingi trilioni 11.432** kiasi kilichotolewa ni

shilingi trilioni 6.54 sawa na **asilimia 57** tu. Kutokufikiwa kwa lengo kumechangiwa kwa kiasi kikubwa na kutopatikana kwa mikopo na misaada ya kibajeti kutoka nje.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaendelea kuishauri Serikali kupanua wigo wa ukusanyaji wa mapato ya ndani ili kuziba nakisi ya bajeti ya maendeleo. Aidha, Serikali iendelee kukopa mikopo yenye masharti nafuu kutoka ndani na nje ili kutekeleza miradi mbalimbali ya maendeleo.

5.5. Kufungamanisha Sekta Kilimo, Uvuvi, Mifugo na maendeleo ya Viwanda

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano umejielekeza katika kuhakikisha tunafikia uchumi wa viwanda. Kufungamanishwa kwa sekta zinazotegemeana kuna nafasi kubwa ya kuwezesha nchi kufikia lengo hili mathalani ukuaji wa sekta ya viwanda unategemea kwa kiasi kikubwa ukuaji wa sekta kilimo. Historia inaonesha kuwa mapinduzi katika sekta ya kilimo yamechangia sana katika mapinduzi ya viwanda kwa nchi nyingi Duniani zikiwemo Uingereza, Marekani, China, Brazil, India na Ujerumani. Hata hivyo

hapa nchini sekta ya kilimo bado ina changamoto kubwa katika kuhakikisha inazalisha malighafi za kutosha kwa ajili ya mapinduzi ya viwanda. Ili kuhakikisha hatua hii inafikiwa Kamati ina maoni na ushauri ufuatao: -

- i. Kutenga bajeti ya kutosha kwa ajili ya uendelezaji wa Sekta ya Kilimo, mifugo na uvuvi nchini;
- ii. Upatikanaji wa pembejeo za kilimo za kutosha kwa wakati na kwa bei nafuu;
- iii. Kuendeleza vituo vya utafiti ili viweze kuzalisha mbegu bora, za kutosha, zinazopatikana kwa bei nafuu na kwa wakati;
- iv. Kuhakikisha upatikanaji wa nyenzo muhimu za uvuvi na kwa bei rahisi;
- v. Kuhamasisha na kukuza kilimo cha umwagiliaji;
- vi. Kuboresha masoko ya mazao ya kilimo na mifugo;
- vii. Kuweka mazingira wezeshi ya kilimo cha mkataba ili kiwe na manufaa na faida kwa wahusika wote; na
- viii. Kujenga mazingira wezeshi ya ufugaji wenye tija.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaamini kwamba endapo changamoto hizo zitatatuliwa na Serikali ni wazi kwamba kilimo kitakuwa na mchango mkubwa katika mageuzi ya uchumi wa viwanda.

5.6. Kujenga mazingira wezeshi ya upatikanaji wa ardhi kwa ajili ya maendeleo ya viwanda.

Mheshimiwa Spika, moja ya changamoto inayowakabili wawekezaji ni kutopatikana kwa wakati kwa ardhi kwa ajili ya uwekezaji wa viwanda. Asilimia kubwa ya ardhi nchini haina mpango wa matumizi bora ya ardhi hivyo kusababisha wawekezaji kuchukua muda mrefu kupata maeneo ya uwekezaji na wakati mwingine kukata tamaa na kulazimika kuwekeza nchi nyingine. Kutokana na changamoto hizi, Kamati inaishauri Serikali iharakishe mkakati wa Mpango wa matumizi bora ya ardhi katika maeneo ya vijiji, wilaya na mikoa ili kurahisisha uwekezaji na maendeleo ya viwanda.

5.7. Uendelezaji wa Sekta ya Viwanda vidogo

Mheshimiwa Spika, Kamati inatambua hatua mbalimbali ambazo Serikali imeendelea kuzichukua katika kuweka mazingira wezeshi ya uanzishwaji wa

viwanda vidogo, vya kati na vikubwa. Uanzishwaji wa viwanda vidogo ambavyo kimsingi havihitaji mitaji mikubwa ni rahisi kwa mtanzania wa hali ya kawaida kuvimili na kviendesha. Hivyo, Kamati inaona ni muhimu Mpango huu ukajielekeza katika kuweka mazingira wezeshi ya uanzishaji wa viwanda vidogo ambavyo vitatumia malighafi za hapa nchini. Viwanda hivyo vilenge kuzalisha bidhaa zitakazokidhi viwango vya kimataifa na kuweza kuwa na ushindani katika soko la Afrika Mashariki na nchi nyingine za jirani. Aidha, Kamati inaona kuwa moja ya kichocheo kikubwa cha kuleta mapinduzi ya haraka katika ukuaji wa viwanda vidogo ni uwepo wa **SIDO** imara. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuongeza uwezo wa utendaji wa **SIDO** kwa kutenga rasilimali fedha na watu ili itekeleze majukumu yake kikamilifu.

5.8. Upatikanaji wa rasilimali fedha kwa ajili ya utekelezaji wa Mpango

Mheshimiwa Spika, mwongozo umeainisha maeneo ambayo yatagharamia nakisi ya bajeti hasa kwa upande wa misaada na mikopo yenye masharti nafuu. Hata hivyo Kamati inashauri Serikali ipunguze kukopa

zaidi kwenye soko la ndani la fedha na ijielekeze kukopa nje ili kutoa fursa kwa wafanyabiashara wa ndani na wajasiliamali kukopa kwenye soko la ndani la fedha na hivyo kuwa na uhakika wa upatikanaji wa mitaji.

5.9. Utekelezaji wa Miradi ya Kielelezo (Flagship Projects)

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuanza kutekeleza miradi ya Kielelezo kama vile mradi wa kuzalisha umeme wa Rufiji, mradi wa ujenzi wa reli ya kati kwa kiwango cha *Standard Gauge* na mradi wa kuboresha Shirika la ndege la ATCL. Miradi hii itakapokamilika itakuwa kichocheo kikubwa cha maendeleo katika sekta za viwanda, nishati, biashara, utalii, usafirishaji na kilimo.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, kumekuwa na utekelezaji usioridhisha wa baadhi ya miradi mikubwa ambayo ingeleta manufaa makubwa kwa Taifa. Miradi hiyo ni;

- i. Ujenzi wa kiwanda cha chuma Liganga, ujenzi wa mgodi wa uchimbaji makaa ya mawe mchuchuma na ujenzi wa Reli ya Mtwara Mbambabay na matawi yake ya kwenda Liganga na Mchuchuma;

- ii. Ujenzi wa kiwanda cha kuchakata gesi ya asili (LNG) – Lindi;
- iii. Uanzishwaji wa maeneo maalumu ya kuchakata gesi pamoja na bidhaa zake (Mtwara *Petrochemical Special Economic Zone*);
- iv. Mradi wa Magadi Soda Engaruka katika Ziwa Manyara;
- v. Uanzishwaji wa maeneo maalum ya uwekezaji Bagamoyo unaojumuisha ujenzi wa bandari; na
- vi. Uanzishwaji wa kituo cha biashara na huduma cha Kurasini (*Kurasini Logistics Centre*).

Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali itekeleze kwa wakati miradi yote iliyoianishwa katika Mpango wa Maendeleo kama ilivyopanga katika Mipango yake ya kila mwaka.

5.10. Uvuvi katika Bahari Kuu na Ujenzi wa Bandari ya Uvuvi

Mheshimiwa Spika, Bunge limekuwa likiishauri Serikali kwa muda mrefu kuhusu rasilimali na mapato yatokanayo na uvuvi katika bahari kuu ndani ya mipaka ya nchi yetu. Kamati inatambua na kuunga mkono mpango wa Serikali wa kufufua Shirika la Uvuvi

Tanzania pamoja na nia ya kujenga bandari ya uvuvi. Hata hivyo, utekelezaji wake umechukua muda mrefu, hadi sasa eneo la ujenzi wa Bandari hiyo halijabainishwa.

Mheshimiwa Spika, ili kuleta mafanikio ya haraka katika eneo hili kamati inashauri Serikali ifanye mambo yafuatayo;

- i. Ibainishe eneo ambalo bandari ya uvuvi itajengwa na iweke mikakati ya kuanza kujenga haraka iwezekanavyo;
- ii. Iweke mikakati ya kujenga bandari za uvuvi nyingine zisizopungua mbili katika ukanda wa Bahari ya Hindi; na
- iii. Ifanye tathmini ya vifaa na miundombinu ya uvuvi ambayo iliyobinafsishwa na haitumiki.

5.11. Uimarishaji wa Benki ya Rasilimali na Benki ya Kilimo

Mheshimiwa Spika, uwekezaji katika Sekta ya Viwanda na Kilimo hasa kilimo cha mazao ya biashara unahitaji mtaji mkubwa na huchukua muda mrefu kuzalisha faida pamoja na kuwa na vihatarishi vingi. Mazingira hayo yamesababisha Benki nyingi za biashara kutovutiwa kutoa mikopo kwa sekta hizo. Kamati

inaishauri Serikali kuimarisha Benki ya Rasilimali (TIB) na Benki ya Kilimo (TADB) kwa kuziongezea mitaji ili ziweze kutoa mikopo kwa sekta hizo muhimu.

5.12. Ugharamiaji wa Miradi ya Maendeleo na Ushiriki wa Sekta Binafsi

Mheshimiwa Spika, moja ya changamoto kubwa ya utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo ni kutopatikana kwa rasilimali fedha. Kutopatikana kwa rasilimali fedha kumechangiwa na Serikali kutegemea vyanzo vilivyozoeleka na kutoshirikisha ipasavyo sekta binafsi katika kugharamia miradi ya maendeleo. Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha inasimamia ipasavyo mikakati ya kuvutia na kuwezesha Sekta Binafsi kushiriki katika utekelezaji wa Mipango.

6.0 MAONI YA JUMLA

Mheshimiwa Spika, pamoja na maoni na ushauri huu uliojikita katika maeneo mahsusni, Kamati inatoa maoni ya ujumla kama ifuatavyo: -

Serikali ipeleke fedha kwa ajili ya ukamilishaji wa maboma ya zahanati na shule, endapo hili halitafanyika Serikali itakuwa inawavunja moyo

wananchi kushiriki katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo;

Mheshimiwa Spika, moja ya changamoto kubwa ya utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo ni kutopatikana kwa rasilimali fedha. Kutopatikana kwa rasilimali fedha kumechangiwa na Serikali kutegemea vyanzo vilivyo zoeleka na kutoshirikisha ipasavyo sekta binafsi katika kugharamia miradi ya maendeleo. Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha inasimamia ipasavyo mikakati ya kuvutia na kuwezesha Sekta Binafsi kushiriki katika utekelezaji wa Mipango.

7.0 MAONI YA JUMLA

Mheshimiwa Spika, pamoja na maoni na ushauri huu uliojikita katika maeneo mahsus, Kamati inatoa maoni ya ujumla kama ifuatavyo: -

Serikali ipeleke fedha kwa ajili ya ukamilishaji wa maboma ya zahanati na shule, endapo hili halitafanyika Serikali itakuwa inawavunja moyo wananchi kushiriki katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo;

- 7.1 Serikali ihakikishe inalipa wakandarasi wanaotekeleza miradi ya maji ambao wamekwisha wasilisha hati ya malipo “Performance Certificate” na bado hawajalipwa hivyo kusababisha miradi kutokamilika. Aidha, Serikali itekeleze kikamilifu miradi maji ambayo bado haijakamilishwa.**
- 7.2 Serikali ianze kutenga kiwango cha asilimia Moja (1%) ya Pato la Taifa kwa ajili ya shughuli za Utafiti na maendeleo;**
- 7.3 Serikali ihakikishe inatenga fedha za kutosha na kuratibu ipasavyo tathmini na ufuatiliaji wa miradi ya maendeleo ili iweze kuleta manufaa yaliyotarajiwa;**
- 7.4 Serikali ihakikishe inatekeleza mikakati iliyojiwekea kwa vitendo ili kukabiliana na vihatarishi kama ilivyoainishwa kwenye Mapendekezo ya Mpango. Hatua hii itasaidia kuwa na Mpango unaotekelezeka na kufikia malengo yaliyokusudiwa pamoja na kutekeleza kifungu cha 35 (1) hadi (4) vya Sheria ya Bajeti kwa kutenga fedha kwa ajili ya kukabiliana na majanga.**

- 7.5 Serikali ihakikishe inatoa mafunzo ya kutosha kwa Wizara, Idara, Taasisi za Serikali na Mamlaka za Serikali za Mitaa kuhusu uandaaji wa maandiko ya miradi itakayotekelezwa kwa njia ya Ubia baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi.**
- 7.6 Serikali iweke mkakati wa kuvilinda viwanda vya ndani ambavyo vinazalisha bidhaa zinazoagizwa kutoka nje pamoja na kuchochea uzalishaji wa bidhaa ambazo zinaweza kuzalishwa nchini.**
- 7.7 Kutokana na uwekezaji mkubwa uliofanyika katika Sekta ya Mafuta na Gesi Serikali iongeze juhudi za kuiendeleza sekta hii ili iweze kuchangia katika ukuaji wa uchumi;**
- 7.8 Serikali ihakikishe inatekeleza kikamilifu Mkakati wa Urasimishaji wa Mali na Biashara Tanzania (MKURABITA) ili kupunguza sekta isiyo rasmi na kuongeza ukusanyaji wa mapato.**
- 7.9 Serikali iziwezeshe kifedha Taasisi zake hasa majeshi yake ili yatengeneze baadhi ya bidhaa zinazotumika katika majeshi hayo pamoja na mashuleni (sare, viatu); na**

7.10 Serikali ihakikishe inatenga mapato yatokanayo na gesi kama inavyotaka Sheria ya Oil and Gas (Revenue Management) Act 2015 ili zitumike kwa ajili ya vizazi vijavyo.

8.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, napenda kukushukuru kwa kunipa fursa hii ili niweze kuwasilisha taarifa hii mbele ya Bunge lako Tukufu. Aidha, napenda kumshukuru, Mhe. Dkt. Philip Mpango, Mb, Waziri wa Fedha na Mipango na Mhe. Dkt. Ashatu Kijaji, Mb, Naibu Waziri wa Fedha na Mipango kwa ushirikiano wao kwa Kamati. Nawashukuru Katibu Mkuu na wataalamu wote kutoka Wizara ya Fedha na Mipango ambao walishirikiana na Kamati katika hatua zote za kujadili Mapendekezo ya Mpango huu.

Mheshimiwa Spika, napenda kuwashukuru Wajumbe wa Kamati hii kwa umakini wao katika kujadili na kutoa mapendekezo mbalimbali. Naomba kuwatambua Wajumbe hao kama ifuatavyo;

1. Mhe. George Boniface Simbachawene, Mb Mwenyekiti
2. Mhe. Mashimba Mashauri Ndaki, Mb Makamu Mwenyekiti

3.	Mhe. David Ernest Silinde, Mb	Mjumbe
4.	Mhe. Mbaraka Kitwana Dau, Mb	Mjumbe
5.	Mhe. Mendrad Lutengano Kigola, Mb	Mjumbe
6.	Mhe. Maria Ndilla Kangoye, Mb	Mjumbe
7.	Mhe. Dkt. Immaculate Sware Semesi, Mb	Mjumbe
8.	Mhe. Ali Hassan Omar, Mb	Mjumbe
9.	Mhe. Freeman Aikael Mbowe, Mb	Mjumbe
10.	Mhe. Martha Jachi Umbulla, Mb	Mjumbe
11.	Mhe. Makame Kassim Makame, Mb	Mjumbe
12.	Mhe. Dkt. Dalaly Peter Kafumu, Mb	Mjumbe
13.	Mhe. Albert Obama Ntabaliba, Mb	Mjumbe
14.	Mhe. Oran Manase Njeza, Mb	Mjumbe
15.	Mhe. Riziki Said Lulida, Mb	Mjumbe
16.	Mhe. Hasna Sudi Katunda Mwilima, Mb	Mjumbe
17.	Mhe. Balozi Adadi Mohamed Rajab, Mb	Mjumbe
18.	Mhe. Abdallah M. Bulembo, Mb	Mjumbe
19.	Mhe. Prof. Anna Kajumulo Tibaijuka, Mb	Mjumbe
20.	Mhe. Ibrahim Hassanali Mohammedali Raza, Mb	Mjumbe
21.	Mhe. Stephen Julius Masele, Mb	Mjumbe
22.	Mhe. Andrew John Chenge, Mb	Mjumbe
23.	Mhe. Suleiman A. Sadiq, Mb	Mjumbe
24.	Mhe. Shally J. Raymond, Mb	Mjumbe
25.	Mhe. Hussein M. Bashe, Mb	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, ninapenda kuchukua fursa hii pia kumshukuru ndugu Stephen Kagaigai, Katibu wa Bunge

kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake vizuri. Aidha, natambua mchango mkubwa wa Sekretariati ya Kamati ikiongozwa na Ndg. Lina Kitosi Mkurugenzi wa Idara ya Bajeti, Ndg. Michael Kadebe Mkurugenzi Msaidizi pamoja na Ndg. Godfrey Godwin, Emmanuel Rhobi, Lilian Masabala na Maombi Kakozi kwa kuihudumia vema Kamati hadi kukamilika kwa Taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha, na naunga mkono hoja.

George B. Simbachawene, Mb

MWENYEKITI KAMATI YA BUNGE YA BAJETI

06 Novemba, 2018